

אגדת ההימס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> י-טז אב >> בבא קמא עה-פא

גזל וכבוד שמים

ביאור

הגמרא דנה בהגדרות מיהו גנב ומיהו גזלן, ועוברת להשוות בין הדינים שלהם.

שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: מדוע דינו של הגנב חמור מדינו של הגזלן, והוא משלם כפול על הגנבה? השיב להם: הגזלן מתייחס לקב"ה כמו לבני אדם, שהרי הוא גוזל בפומבי ואינו מפחד מאיש, ואילו הגנב מפחד מבני אדם וגונב כשאינו רואה אותו, ואינו מפחד מהקב"ה שרואה אותו. הוא מתייחס לקב"ה כאילו אינו רואה ואינו שומע את הנעשה על הארץ.

רבי מאיר בשם רבן גמליאל השיב לשאלה במשל: משל לשני אנשים שעשו משתה, אחד הזמין את בני העיר ולא את בני המלך, ואחד לא הזמין איש מהם. כך הגזלן מתעלם הן מבני האדם והן מהקב"ה, ואילו הגנב מתעלם מהקב"ה ולא מבני האדם, לכן עונשו גדול.

אמר רבי מאיר: אפשר ללמוד על חשיבות המלאכה מתשלומי ארבעה וחמישה: על שור משלמים פי חמש ועל שה פי ארבע, כי גנבת השור גורמת לבעליו שלא יוכל לחרוש (בניגוד לגנבת השה שמסתכמת בהפסד השה עצמו, ללא אובדן ימי עבודה). אמר רבן יוחנן בן זכאי: אפשר ללמוד על כבוד הבריות מתשלומי ארבעה וחמישה: על שה דורשים מהגנב לשלם פחות, כי שור הולך ברגליים, אבל כדי לגנוב שה צריך להתבזות ולסחוב על הכתפיים.

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

מה מוסיף המשל על דברי רבן יוחנן בן זכאי?
למה ביטול מלאכה היא סיבה להחמרת התשלום?
למה ההשפלה העצמית של הגנב היא סיבה להקלה בתשלום?

המלצות ללימוד

שני ההסברים לדין הגנב דומים מאוד, ולכן כדאי להשוות ביניהם, ולראות מה ההבדל בין העיקרון הרוחני הנעזר בפסוקים ובין המשל.

אגדה אחת בשבוע: בבא קמא עט ב

שָׁאֲלוּ תַלְמִידָיו אֶת רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי:

מִפְּנֵי מָה הַחֲמִירָה תּוֹרָה בְּגַנֵּב יוֹתֵר מִגְּזָלָן?

אָמַר לָהֶם: זֶה הַשּׁוֹה פְּכוּד עֶבֶד לְכָבוֹד קוֹנוֹ,

וְזֶה לֹא הַשּׁוֹה פְּכוּד עֶבֶד לְכָבוֹד קוֹנוֹ;

כְּבִיכּוֹל עֲשֵׂה עֵין שֶׁל מְטָה כָּאֱלוֹ אֵינָה רוֹאָה, וְאֶזֶן שֶׁל

מְטָה כָּאֱלוֹ אֵינָה שׁוֹמֵעַת, שְׁנֹאֲמַר:

"הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מָה לְסַתֵּר עֲצָה, וְהָיָה בְּמַחֲשָׁה מַעֲשִׂיהֶם"

וְגו'.

וּכְתִיב: "וַיֹּאמְרוּ: לֹא יִרְאֶה יְהוָה, וְלֹא יִבִּין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב".

וּכְתִיב: "כִּי אָמְרוּ עֲזֹב ה' אֶת הָאָרֶץ וְאֵין ה' רֹאֶה".

תְּנִינָא, אָמַר רַבִּי מֵאִיר: מְשָׁלוּ מְשָׁל מִשּׁוּם רַבֵּן גַּמְלִיאֵל,

לְמָה הַדְּבַר דּוֹמָה?

לְשֵׁנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁהָיוּ בְּעִיר וְעָשׂוּ מִשְׁתָּה,

אֶחָד זָמַן אֶת בְּנֵי הָעִיר וְלֹא זָמַן אֶת בְּנֵי הַמֶּלֶךְ,

וְאֶחָד לֹא זָמַן אֶת בְּנֵי הָעִיר וְלֹא זָמַן אֶת בְּנֵי הַמֶּלֶךְ,

אִי זֶה מֵהֶם עָנְשׁוּ מִרְבֵּה? הָיָה אוֹמֵר: זֶה שֶׁזָּמַן אֶת בְּנֵי

הָעִיר וְלֹא [זָמַן] אֶת בְּנֵי הַמֶּלֶךְ.

אָמַר רַבִּי מֵאִיר:

בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גְּדוֹל כֹּחָה שֶׁל מְלָאכָה;

שׁוֹר שֶׁבִטְלוּ מִמְּלָאכְתּוֹ חֲמִשָּׁה, שֶׁהָיָה בִטְלוּ מִמְּלָאכְתּוֹ

אַרְבָּעָה.

אָמַר רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי: בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גְּדוֹל פְּכוּד

הַבְּרִיּוֹת, שׁוֹר, שֶׁהוֹלֵךְ בְּרַגְלָיו, חֲמִשָּׁה, שֶׁהָיָה בִטְלוּ עַל

כְּתָפוֹ, אַרְבָּעָה.

כבוד - דווקא לאדם נחות

מסיפורת האגדה

אירוע הראווה של הגנב העמיקה בסוסייה

יש כל מיני כללים לכתיבת משל, אבל נראה שיש כלל אחד בסיסי: משל חייב לגרום למסר להיות מובן יותר. אם קל יותר להבין את המסר ללא המשל, לכאורה המשל מיותר. זהו כלל פשוט, אבל לא ברור שהאגדה שלנו עומדת בו.

רבן יוחנן בן זכאי מסביר את ההבדל בין גנב לגזלן באופן ברור מאוד: שניהם פוגעים בממון הזולת, אבל הגנב יש גם בעיה ביחס לקדוש ברוך הוא. הוא עושה את מעשיו בהחבא כדי שאף אחד לא יראה, ובזאת הוא מתעלם מהעובדה שהקדוש ברוך הוא רואה הכל. החטא של הגנב כפול, בין אדם לחברו ובין אדם למקום, וגם העונש כפול. המסר ברור, במיוחד לאור המסקנה מהאגדה שראינו בשבוע שעבר – משפט התורה לוקח בחשבון גם שיקולים שבין אדם למקום.

מה מוסיף המשל בשם רבן גמליאל? גם המשל די מובן, אבל לא יותר מהאמירה הפשוטה של רבן יוחנן בן זכאי. ברור שהגנב מתעלם מהקדוש ברוך הוא, מה מוסיף הדימוי לאדם שעושה סעודה ומתעלם מהמלך? בנוסף, המשל אולי גם מקשה קצת על ההבנה, כי הוא קופץ לתחום שנראה מנותק מזה שבו אנו עוסקים. מה לסעודה חגיגית ומפוארת, ולפשע שמתבצע בסתרי סתרים? אם כבר מביאים משל על יחסי אדם מן השורה עם שאר בני האדם ועם המלך, אי אפשר לחשוב על אדם שעושה מעשה שלילי יותר, או לפחות חשאי יותר, מאשר מישהו שעורך אירוע גרנדיוזי?

אולי מטרתו של משל אינה רק להסביר ולהבהיר. לפעמים פעולתו של המשל היא דווקא פתיחת האופקים, הקישור בין תחומים שנראים מרוחקים, הארת המקרה המדובר באור אחר לחלוטין. על אותו פושע שמתגנב לבית בחסות החשכה, נוחתת פתאום אלומת אור, זרקור האגדה חושף את המעשה – והופך אותו ללא פחות גלוי מסעודה. חשבת שאתה פועל בסתר? מסתבר שאתה מצהיר הצהרה אמונית-רוחנית כלפי הציבור וכלפי הקדוש ברוך הוא. אין נסתר מנגד עיני ההשגחה, והעובדה שהכל גלוי מוצאת את ביטויה השלם בדימוי לסעודה פומבית: שום דבר אינו חשאי באמת, כל מעשה הוא משמעותי, כל פעולה משפיעה בעולם, על כן כל אדם עתיד ליתן את הדין.

אגדה זו ממשיכה את הכיוון של האגדה הקודמת על תשלומי ארבעה וחמישה: מערכת השיקולים של התורה רחבה מזו של משפט אזרחי רגיל. כיוון זה מוסיף ומתעצם באגדה הבאה, שלא נרחיב בה, רק נתרשם מעצם האמירה: גם שיקול כבוד הבריות, שמירה על צלמו וכבודו של הפושע, הוא חלק ממערכת הערכים הרחבה והמורכבת של התורה.

מתוך "כיצד מתייחסים לגנב?" הרב יהושע ויצמן
רבן יוחנן בן זכאי מדגיש את כבוד הבריות. לדעתו, התשלום הרגיל הוא חמישה, והתורה הקילה על גונב שה, שישלם רק ארבעה. מדוע? הגנב המסכן נאלץ לסחוב את השה על כתפיו, והיה זה בזיון עבורו, ואנו דואגים לכבודו, ולכן מקילים עליו (...)

במבט ראשון נראה דין זה מוזר. האם גנב שכל כך מזלזל בעצמו, בחבירו וברכושו ראוי לכבוד ולפיצוי על כך שזלזל את עצמו? כשאדם גונב – אנו מקלים עליו כיוון שנשא את הגניבה על כתפיו? מהי משמעות העניין?

ישנה כאן תביעה מוסרית שהתורה מציבה לנו בעניין כבוד הבריות. עלינו לכבד את הבריות דווקא כאשר הן פחות מכובדות, כאשר נוטים לזלזל בהם.

בהיות ר' אריה בינה זצ"ל ראש ישיבה, התחצף אחד התלמידים לר"מ בישיבה. ר' אריה קרא לו, הזכיר על זלזול בכבוד רבו והזהירו לבל יקרה הדבר שוב. תלמיד אחר התחצף לעובדת המטבח, ור' אריה סילקו מהישיבה ולא הסכים לחזור בו. הוא הסביר זאת כך: הר"מ נמצא בתפקיד מכובד מצד עצמו, וזלזול בכבודו נבלע בכבוד שהוא מקבל ממילא. עובדת המטבח, לעומת זאת, נתונה כל היום למילוי הוראות, תפקידה אינו כה מכובד, וזלזול בה – אין לו כפרה. דווקא אדם במצב כזה עלינו לכבד יותר.

יש כאן הארה נפלאה של התורה. כאשר אדם גונב, מי חושב על כבודו של הגנב? התורה, בהבדילה בין תשלומי שור לתשלומי שה, מאירה את עינינו. גם הגנב הוא אדם, ואף על פי שנכשל בהתנהגותו, עלינו לחשוב על כבודו. דווקא לגבי האנשים הנחותים, שכולם מזלזלים בהם כיוון שנפלו ונכשלו – מדגישה התורה את הצורך בכבוד.